

Frida Johnsen

En grunnteoretisk tilnærming til digitalisering i arkivene

Bacheloroppgave i Arkiv- og samlingsforvaltning

Veileder: Lars Christian Jensen

Mai 2021

Frida Johnsen

En grunnteoretisk tilnærming til digitalisering i arkivene

Bacheloroppgave i Arkiv- og samlingsforvaltning
Veileder: Lars Christian Jenssen
Mai 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for lærerutdanning

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Digitalisering er et utbredt fenomen innad i arkivsektoren og har strakt sin innflytelse inn i mange av sektorens hverdagslige arbeidsoppgaver. Offentlig forvaltning er digitalisert tvers igjennom og elektroniske arkivsystemer er mer normen enn unntaket. Eldre papirarkiver børstes støv av og blir re-presentert og tilgjengeliggjort via skanning og påfølgende publikasjon på spesielt tilpassede digitale plattformer.

I denne oppgaven går jeg tilbake til noen grunnleggende arkivfaglige teorier for å undersøke digitalisering som fenomen i arkivene og de mulighetene en teknologi i stadig utvikling kan by på når det kommer til fremtidig innovasjon. Digitalisering er også en del av den politiske prosessen knyttet opp mot arkiver, hvor det oppfordres til at disse institusjonene tar i bruk verktøyet for å bidra til en demokratisering av den kunnskapen de innehar. Records Continuum-modellens praktiske tilnærming og bevisste hensyn til informasjonsteknologiens effekt på arkivdanning, sammen med postmodernismens åpning av arkivene, viser at det allerede er plass for slik innovasjon i arkivsektoren.

Gjennom et praktisk eksempel på slik innovasjon, hos Arkivverkets Digitalarkivet.no, er det mulig å finne spor av spesifikke utfordringer knyttet til digitaliseringen og den påfølgende tilgjengeliggjøringen av eldre papirarkiver. Plattformen som deltagerarkiv er med på å bringe kunnskapen i slikt materiale nærmere brukerne gjennom nettdugnader og brukerforum, men en gjentagende utfordring er knyttet til det å lese håndskrift. Arkivverket har opprettet en digital sandkasse som per 12.05.21 er i starten av å teste ut kunstig intelligens og maskinlæring som et hjelpemiddel mot slike problemer.

Takk til

Jeg ønsker å rette en stor takk til min veileder for denne oppgaven, Lars Christian Jenssen.

Takk for den positive holdningen som oppfordrer til faglig nysgjerrighet og utvikling, og god støtte hele veien.

Takk til familie og venner som alltid har trua.

Innhold

1 Introduksjon	4
2 Fremgangsmåte	4
3 Teoretisk grunnlag	5
3.2 Om digitalisering.....	5
3.3 Records Continuum-modellen.....	6
3.3 Jean-François Lyotard - postmodernisme og kunnskap	8
3.4 Terry Cook - arkiv, postmodernisme og teknologi	10
4 En grunnteoritisk tilnærming til digitalisering i arkivsektoren	11
4.1 Hvorfor er gode digitale kilder så viktige?.....	12
4.2 Politikk og digitalisering i arkivene som en demokratisering av kunnskap?	14
4.3 Postmodernistisk innflytelse i arkivene - “community” og “participatory archives”	16
4.4 Digitalisering på nye måter for gamle problemer	18
4.4.1 Deltagerarkiv gjennom Digitalarkivet.no - håndskrift byr på problemer	19
4.4.2 Arkivverkets digitale sandkasse - begynnelsen på fremtidige muligheter	21
5 Konklusjon.....	22
Litteraturliste.....	24

En grunnteoretisk tilnærming til digitalisering i arkivene

1 Introduksjon

Et samfunns arkiver bevarer fantastiske mengder med materiale, både i papirform og ulike digitale formater. Digitalisering har åpnet for en tilgjengeliggjøring av dette arkivmaterialet på en skala som ikke har vært mulig før, mye takket være den teknologiske utviklingen av personlige datamaskiner og Internett fra slutten av det 20. århundret. Da arkivene kun bestod av papirer, var det spesifikke barrierer som påvirket en brukers tilgang til materialet. Arkivene var lenge forstått som institusjoner for historikere og administrasjonsarbeidere, og selv om arkivfeltet har lagt denne ensidige forståelsen av brukere bak seg, er tilgangsproblematikk også aktuell i den digitale sfære. Eldre papirarkiver gjøres tilgjengelig på Internett gjennom dedikerte portaler, som blant annet Arkivverkets populære Digitalarkivet¹. I denne oppgaven går jeg tilbake til noen grunnleggende arkivteorier for å se på digitalisering som fenomen i arkivene og om det er mulig å bygge videre på det arbeidet som allerede er gjort.

2 Fremgangsmåte

Før vi ser på hva digitalisering har bidratt med hos arkivene, er det først viktig å etablere hvilken forståelse av sentrale begreper og teorier denne oppgaven bygger på. Her forklares det hvordan jeg forholder meg til digitalisering, postmodernisme (spesifikt Jean-François Lyotard, men også Terry Cook), og arkivfaglige praksiser som Records Continuum-modellen. Terry Cook bidrar også med gjeldende arkivteori som kobler postmodernisme, kunnskapsutvikling og arkivalske muligheter som skapt av teknologiske nyvinninger, og representerer dermed grunnlaget for å koble Lyotards teori om kunnskap i samfunnet med digitalisering på arkivfeltet. Videre, gjennom en generell diskursanalyse, trekkes det fram ulike politiske meldinger som opp gjennom de siste 20-25-årene har hatt betydning for nettopp utviklingen av digitalisering på arkivfeltet. Dette, sammen med arkivfaglige teorier og modeller som ikke bare vektlegger grunnleggende tilgjengeliggjøring, men også aktiv involvering i det å bruke den kunnskapen som befinner seg i arkivene, er utgangspunktet for å se an bruken av og tilstanden til digitalisering i arkivene.

¹ <https://www.digitalarkivet.no/> - Nettsiden feiret 20 år 23. januar 2018.

3 Teoretisk grunnlag

Denne oppgaven er ute etter å se på et bestemt fenomen, digitalisering, innenfor arkivfeltet, men før en diskusjon finner sted er det greit å forklare hvilken forståelse av de mest sentrale begrepene som legges i grunn. Dette er en generell introduksjon til disse konseptene, og en mer dyptgående forbindelse til temaet vil bli tatt opp i kapittel 4.

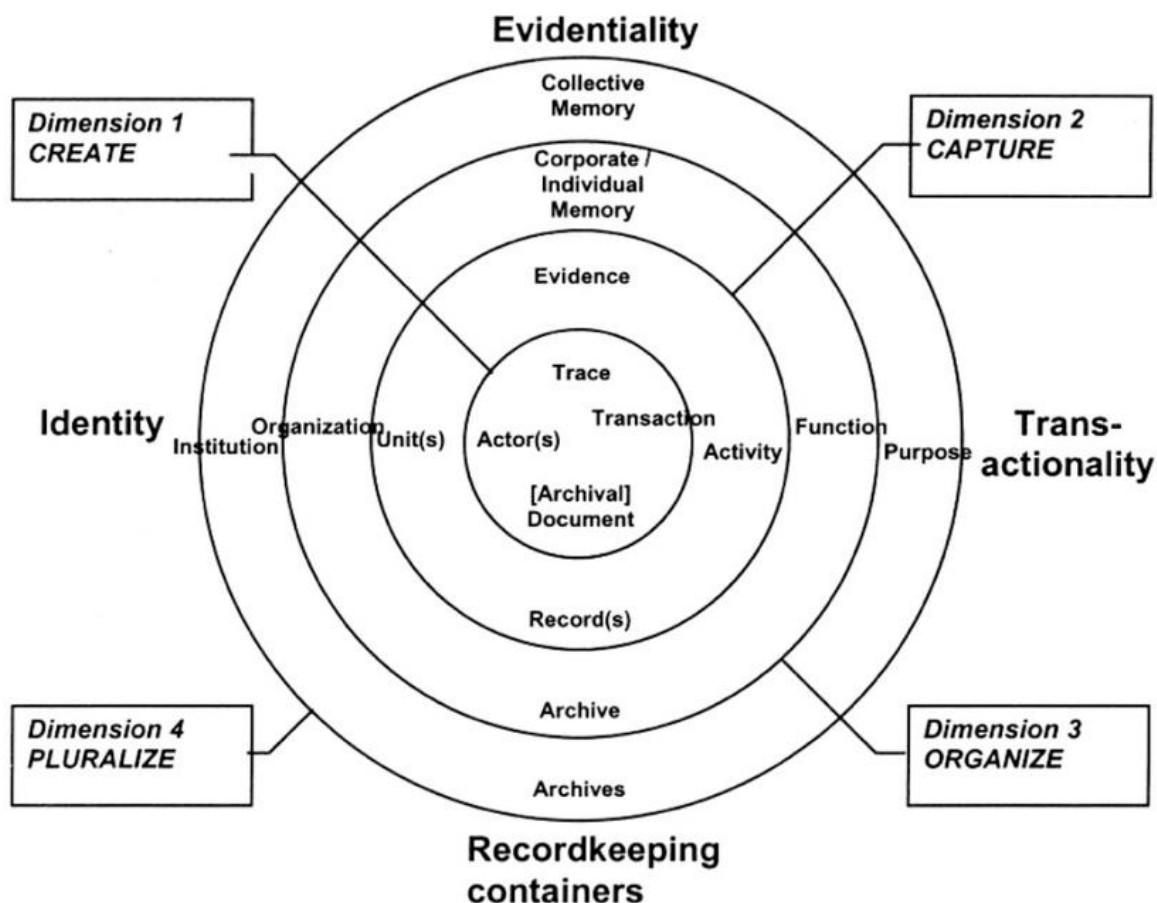
3.2 Om digitalisering

Digitalisering er et av de mer aktuelle begrepene i dagens arkivfaglige diskusjon. Som begrep beskriver det en prosess bestående av ulike funksjoner, som utvelgelse, forberedelse og fangst av analoge signaler for en omdanning til et digitalt format, hvor man legger til metadata, sikrer arkivformat, og samtidig utfører en kvalitetskontroll og avlevering av filer². I denne oppgaven begrenses forståelsen av digitalisering seg til omdanning av eldre papirbasert materiale til digitale objekter via skanning og videre tilgjengeliggjøring på en digital plattform. En slik form for massedigitalisering er relativt ny, og kom først i gang hos Arkivverket i 2005 og tok over for mikrofilming og dataregistrering i form av bokstav-for-bokstav-innføring som hadde kommet i gang på 1960- og 70-tallet (St.meld. nr. 24 (2008-2009), s. 28-29). Det er allikevel ikke det praktiske ved prosessen som er i fokus i denne oppgaven, men hvilke muligheter dette verktøyet kan by på i forbindelse med tilgjengeliggjøring, og tilrettelegging av, eldre arkivmateriale på digitale plattformer. Digitalisering er ikke bare en arkivfaglig oppgave. Det er også en politisk betinget prosess som man kan finne uttrykt i statlige produkter som Stortingsmeldinger og NOU-er. Dette materialet danner utgangspunktet for en generell diskursanalyse av hvordan digitalisering omtales i samhold med arkiv, som vil videreføres i diskusjonen.

² s. 270 - Gladney, H. M. (2007). Appendices, *Preserving Digital Information*, Springer.

3.3 Records Continuum-modellen

Ved å undersøke en modell som kartlegger arkivmaterialets liv, kan man se hvordan det beveger seg mellom ulike funksjoner, og dermed understreke viktigheten av at materialet får fortsatt oppmerksomhet og ressurser også etter avlevering og digitalisering. Modellen er delt inn i fire dimensjoner og akser med overlappende koordinater og flytende grenser (Upward, 1996, s. 281). Sammen er disse med på å danne arkiver som skal representere et bredt sosialt perspektiv (s. 280).

Figur 1 – Records Continuum-modellen. Illustrasjon hentet fra https://www.researchgate.net/figure/The-Records-Continuum-Model40_fig1_221278064.

Records Continuum-modellen³ kommer fra Australias arkivfelt, og er en modell som blant annet er ute etter å bringe dokumentasjonsforvaltere (records managers) og arkivarer (archivists) nærmere sammen (McKemmish, 1997, s. 1). Målet med å ha en Continuum-forståelse av arkivmaterialets liv er at det integrerer rom-tid-dimensjoner representative for ulike arkivfunksjoner som overlapper, hvor instanser av samme egenskap kan oppstå flere

³ Videre referanser til modellen kan bli sett forkortet til RCm. Tilhørende konsepter er opprinnelig på engelsk, men er oversatt til norsk i samarbeid med veileder Lars Christian Jenssen.

ganger (McKemish, 1997, s. 1-2/7). Disse fire dimensjonene⁴ representerer ulike funksjoner, hvor første dimensjon (1D) handler om det å skape arkivmateriale (create), noe som skjer i et pre-kommunikasjonssystem. Andre dimensjon (2D), er fangst (capture) av dette sporet i et registreringssystem. Tredje dimensjon (3D) handler om en organisering (organise) av det skapte og fangede materialet fra tidligere dimensjoner i systemer som bygger og gjenfinner minnet. Fjerde dimensjon (4D) representerer minnet og en mangfoldiggjøring (pluralise) av arkivmateriale og dets informasjon, hvor dette så blir en del av et større kollektivt minne hvor det kan ha andre funksjoner som tjener enten sosiale, kulturelle eller historiske formål.

Selv om det tjuende århundre gjennomgikk en søken etter større kontinuitet mellom arkiv og dokumentasjonsforvaltning (Upward, 2000, s. 118), er det fortsatt rettet kritikk mot RCm. For noen er det argumentert med at Continuum-forståelsen er for fokusert på dokumentasjonsforvaltning, mens for andre igjen er den for arkivfokusert (s. 120). Kritikken bunner i det at man mener at disse to arbeidsområdene har sine egne rom og tid som de opererer i, i samarbeid med arkivmateriale, hvor man ikke bør gjøre skillet mellom de to fasene for utdelige (Upward, s. 120).

Det er dermed verdt å nevne at RCm ikke kom ut av det blå, men ble påvirket av teorier som kom før, blant annet livssyklusmodellen som var populær blant nordamerikanske arkivarbeidere (Atherton, 1985-86, s. 44). Her ble arkivmaterialeets liv delt inn i åtte separate og distinkte trinn, som igjen var delt inn i to faser (s. 44). Denne modellen videreførte skillet mellom dokumentasjonsforvaltning som første fase, bestående av fangst, klassifisering, vedlikehold/bruk og kassasjon/bortsetting. Og den arkivalske som andre fase bestod av utvelgelse, arkivbeskrivelse, bevaring, referering til informasjon og videre bruk av denne (s. 44). Med datamaskinens stadig bredere applikasjon så man at livssyklusmodellen kom til kort, nå som elektroniske data var en vanlig del av den arkivskapende forvaltning og de ulike trinnene i modellen ikke lenger var like adskilt som i papirform (s. 47).

Arkivdokumenter i RCm sees nemlig på som logiske enheter, fremfor fysiske instanser, uavhengig om de er å finne i papirform eller elektronisk format, bevares i et ett sekund eller et århundre (Upward, 1996, s. 275-276). Modellen består ikke av klart separerte biter, men flyter heller noe over i hverandre og er bygd opp rundt fire akser (s. 277). Identitetsaksen representerer arkivskapende aktør(er), det være seg en etat, avdeling, og

⁴ Definisjonen av dimensjonene kommer fra McKemish, 1997, s. 7, mens systemreferansene er fra Upward, 1996, s. 280-81.

hvordan disse enhetene samlet representerer en institusjonalisert funksjon i samfunnet (Upward, 1996, s. 280). Dokumentasjonsaksen består av sporene etter handlinger, det beviset som arkivmaterialet kan inneholde, og deres rolle i et organisatorisk eller kollektivt minne (s. 279). Transaksjonsaksen presenterer handlingene, aktivitetene, funksjonene og hensikten bak materialet (s. 280). Arkivdanningsaksen handler om de midlene og formatene man bruker for å oppbevare dokumentasjon og informasjon om menneskelig aktivitet (s. 279).

Som konseptuelt verktøy er RCm rik på muligheter for bevaring fordi den omfatter minst tre former for spesialisert arkivbevaring (Upward, 1997, s. 16). Den første er samtidig arkivbevaring, og handler om de arkivfaglige praksisene som skjer i samtiden og de strukturene som de befinner seg i (s. 16). Den andre omhandler regulatorisk arkivbevaring, av materiale som er med på å tilrettelegge for god regulering og kontroll av standarder, retningslinjer, koder, lovverk og slikt som definerer de strukturene og handlingene som påvirker arkivfeltet og dets arbeidsmateriale (s. 18). Den tredje dreier seg om historisk arkivbevaring, som kan innebære utforskningen av proveniens, de handlingene og den strukturen arkivmaterialet representerer og befinner seg, hvor disse danner et datagrunnlag for videre undersøkelser som er mulig gjort nettopp gjennom oppbevaring, gjenfinning og formidling (s. 18).

3.3 Jean-François Lyotard - postmodernisme og kunnskap

Det er ikke til å komme utenom at arkiv er kunnskap, taus i mange tilfeller, men der for å kunne brukes. Postmodernismens fremvekst har snodd seg inn i flere fagfelt, og som vi skal se, har det også funnet veien inn i arkivene. Her følger en kort forklaring av hvilke aspekter ved Lyotards teorier som er lagt til grunn for å se på hvordan digitalisering som fenomen er til stede i arkivene.

Kort oppsummert forklarer Jean-François Lyotard postmodernisme som en mistro (incredulity) rettet mot metanarrativer⁵ (1979/2019, s. XXIV), og snakker videre om hvordan overgangen til en kulturell postmodernisme påvirker kunnskapens status i samfunnet (s. 3). Blant annet er teknologiske nyvinninger med på å påvirke selve kunnskapen og dens to prinsipielle funksjoner; forskning og tilegnet læring (s. 4). Resultatene av disse nyvinningene, spesielt maskiner for informasjonsbehandling, vil påvirke sirkulasjonen av kunnskap (s. 4).

⁵ Her har jeg valgt å oversette "narrative" til narrativ fremfor fortelling, fordi det ligger nærmere den opprinnelige betydningen.

Dette igjen påvirker hvilke midler og evner produsenter og brukere av disse maskinene må ha, for å kunne oversette fra dataspråk til et språk de kan lese (Lyotard, 1979/2019, s. 4).

Lenge har vitenskapelig kunnskap vært ledende, men den representerer ikke helheten av den kunnskapen som finnes (Lyotard, 1979/2019, s. 7). Den eksisterer ved siden av og i konflikt og konkurranse med den narrative kunnskapen (s. 7). Kunnskap trenger også legitimitet, men det varierer i noen tilfeller hvem som kan legitimere noe slik at det får plass i den gjeldende diskursen; dette er en prosess som gjerne sitter hos ekspertene eller legislatorer (s. 8). Dette påvirker det sosiale båndet som oppstår i utvekslingen av kunnskap.

En slik utveksling består av en avsender (sender) og en mottager (addressee), hvor disse to har ulike forhold til det som blir uttrykt og hva denne uttalelsen (statement) refererer (referent) til (Lyotard, 1979/2019, s. 9)⁶. Dette forholdet er avhengig av autoriteten til avsenderen opp mot mottageren og de mulige betydningene som ligger bak det som er uttrykt om referenten (s. 9). Kunnskapen som befinner seg i dette sosiale båndet består ikke bare av denotative, bokstavelige uttalelser, men inkluderer også egenskaper som såkalt “know-how,” vite hvordan å leve, å lytte, også videre (s. 18). Kunnskap er dermed ikke redusert til sannhet eller usannhet, men er noe som gjør et individ i stand til å danne egne “gode” uttalelser, både av denotativ, foreskrivende og evaluerende natur (s. 18).

Slike kunnskapsuttrykk påvirker de narrative som får plass i samfunnet, hvor det så dannes kriterier for hva som defineres som kompetanse eller ei, og disse kriteriene påvirker hva som kan utføres i samfunnet (Lyotard, 1979/2019, s. 20). Det er dermed disse kriteriene som påvirker hva som utveksles gjennom det sosiale båndet mellom de ulike aktørene den består av, og slik oppstår reglene for hva som utgjør det sosiale båndet (Lyotard, 1979/2019, s. 21). Kompetansekravene i samfunnet kommer fra disse narrative som utveksles gjennom det sosiale bånd og er med på å bestemme hvordan disse skal appliseres; narrative får dermed sin legitimitet fordi de gjør nettopp det de gjør (s. 23). Narrativ kunnskap henter legitimitet fra sin egen natur gitt kriterier som utveksles gjennom hva som får plass i samfunnets diskurs og de ulike sosiale båndene som oppstår i denne diskursen.

Arkiv er en bidragsyter til denne kunnskapen, og sitter med stor påvirkningskraft fordi de har unike muligheter til å skaffe til veie både ny og gammel kunnskap som kan påvirke disse narrative, og dermed det sosiale båndet og diskursen som preger dette. Terry Cook skriver om hvordan postmodernisme, teknologi og arkiver henger sammen.

⁶ Kildematerialet er opprinnelig oversatt fra fransk til engelsk, men er her oversatt til norsk hvor det finnes tilsvarende begrep.

3.4 Terry Cook - arkiv, postmodernisme og teknologi

Arkivvitenskapens rolle i den postmoderne verden er å utfordre arkivarbeidere over alt til å tenke nytt om sitt eget fagfelt og sin arbeidsdisiplin (Cook, 2001, s. 3). Essensen av det paradigmeskiftet som Terry Cook omtaler handler om at man beveger seg vekk fra statiske og passive forståelser av arkivmaterialet og de som arbeider med arkiver, til en mer dynamisk virtuell forståelse av arkivene (s. 4). Arkivarene er historisk sett på som objektive, distanserte voktere, ikke som medskapere og påvirkere gjennom deres arbeidsfunksjoner som blant annet verdivurdering, utvelgelse og formidling (Cook, 2011, s. 607/610). Cook understreker behovet for at arkivaren blir mer selvbevisst sin egen subjektivitet og påvirkningskraft innad i eget arbeid (s. 617). Det er viktig å anerkjenne hvilke strukturer man representerer, et fokus som opprinnelig lå opp mot det statlige administrative hierarkiet, som igjen var med på å skape en skjev representasjon av samfunnet innad i arkivenes materiale (s. 624-5). Dette ensidige fokuset var med på å ivareta utestengelsen av marginaliserte stemmer fra samfunnets hukommelse og historie, en utestengelse som gjerne ble forsterket av Europeiske imperiers tendenser til å tukle med arkivmateriale for å oppnå ansvarsfraskrivelse rundt egne handlinger (Cook, 2011, s. 621-2).

Cook har skrevet mye om postmodernismens innvirkning på arkivfeltet, som vi skal se mer av, men han skriver også om arkivar-historiker forholdets historie fra deres sammenkomst i løpet av det 19. århundre, for å se hvordan distansen mellom de to har oppstått (2011, s. 601-3). Denne distanseringen, hvor arkivet til tider kan oppleves som ukjent territorium for en historiker, har blitt påvirket, blant annet, av at forholdet mellom fortiden og nåtiden også har blitt større; før så man på de to tidsrommene som ganske like, nærmere vår tid er de sett på som veldig annerledes (s. 603). For å kunne representere denne fortiden slik den var, var historikerne avhengige av å ha tilgang til de faktaene som befant seg i arkivenes kilder (s. 610). Historikere har lenge vært en stor del av de primære brukerne av arkiver for å oppfylle egne behov, men dagens brukergrupper er mer varierte enn før og med denne variasjonen kommer det også ulike behov. Med behov referer jeg her til det man er ute etter å finne fram til i arkivene, men også det som omfatter tilrettelegging for det å kunne bruke arkivene.

Disse forandringene i hvem som bruker arkivene og hva man forventer av dem, henger sammen med et skifte i synet på hva disse institusjonene er til for. Arkiv har lenge eksistert på et juridisk-administrativt grunnlag, men et kollektivt skifte har gjort plass for en sosio-kulturell berettigelse for arkivene, med utgangspunkt i et bredere offentlighetsprinsipp (Cook, 1997, s. 43-44). Det er ikke lenger nok å definere et samfunns minne basert på de

sporene etterlatt av administrativt mektige arkivskaper, og det skal være plass for at samfunnsborgere skal kunne finne identitet, historie, kultur og både sin individuelle og kollektive hukommelse i arkivene (Cook, 1997, s. 44).

Med et mangfoldiggjort mulig publikum, som i større grad er blitt myndiggjort i sitt forhold til arkivene gjennom utviklingen av informasjonsteknologi, har også arkivene sett potensialet i å bruke den selvsamme teknologien til å gjøre sin distribusjon av materiale enda større og videre tilgjengelig (Schwartz & Cook, 2002a, s. 15). Lenge så man på arkivene som et sted hvor den sosiale hukommelsen ble oppbevart og konstruert, da gjerne som en støtte — bevisst eller ei — til metanarrativene tilhørende de mektige, som for eksempel staten (Schwartz & Cook, 2002b, s. 27). Historisk sett har arkivene beveget seg gjennom flere ulike rammeverk for å definere hvordan de skal forholde seg til sine arbeidsoppgaver. Cook har benevnt disse rammeverkene som “evidence, memory, identity and community”, men understreker at ingen er en direkte arvtager, de overlapper heller noe og det finnes spor av de gamle i de nye (2013, s. 105).

Cook har flere ganger sett på hvordan teknologi og ekstern faglig utvikling, i dette tilfellet postmodernisme, har påvirket arkivvitenskapen og det praktiske arbeidet. Informasjonsteknologi har ført til at arkivene har mulighet til å nå et større publikum, samtidig som publikum har større valg i hvordan de skal nærme seg arkivmaterialet. Postmodernismen har satt i gang en forandring hos arkivene, hvor de oppfordres til å se på seg selv som dynamiske institusjoner med stor påvirkningskraft overfor det kollektive minnet. Snart skal vi se på hvordan digitalisering ser ut innad i arkivene.

4 En grunnteoretisk tilnærming til digitalisering i arkivsektoren

“Materialet i institusjonene i abm-sektoren er ikke alltid enkelt å anvende for alle i ubearbeidet form. Tilgjengelighet blir derfor ikke bare et spørsmål om fysisk eller digital tilgang til selve materialet, men også om tilrettelegging for bruk i ulike sammenhenger eller for ulike brukergrupper.”

Ranveig Låg Gausdal, 2006, s. 93.

“The more accessible we can make a record, the more empowering the information contained can be and the better chance it has of serving us into the future.”

Luke Bacon, 2014, s. 151.

Tilgang til arkivmateriale er ikke en gitt tilstand, men er noe som innvilges eller nektes avhengig av de teknologiske og sosiale kontekstene det materialet man ønsker tilgang til befinner seg i (Bacon, 2013, s. 151). Det å tilgjengeliggjøre informasjon handler ikke bare om å kunne gi tilgang til denne, men også om å tilrettelegge for flere innganger til den samme informasjonen, samtidig som det vektlegger opplevd forståelse av informasjonen som betydningsfull for graden av tilgang (s. 152).

De siste to tiårene har man sett at arkivenes rolle i samfunnet har forandret seg, gjort synlig gjennom et større fokus på det å promotere egne samlinger og tjenester opp mot publikum (Bogadóttir, 2016, s. 96). Arkivene fremstår ikke lengre som strengt bevoktede monolitter fra fortiden, mest rettet mot forskere og studenter; de er nå en moderne institusjon ute etter å tilby så gode tjenester som mulig for et større publikum (s. 96). Et publikum som er mer bevisst sin rett til informasjon og som er ute etter gjennomsiktighet i styresmaktens handlinger og som ønsker bedre tilgang til dokumenter, ikke bare når de fortsatt befinner seg hos arkivskaper, men også etter at de er avlevert til arkivdepot (s. 96).

Man kan spørre seg om hvorfor man skal bruke enda mer tid og ressurser på å arbeide med materiale som allerede er digitalisert: kan man ikke argumentere for at dette materialet allerede har fått nok ressurser? Videre skal vi se på hvordan digitalisering og tilgjengeliggjøring av arkivmateriale henger sammen.

4.1 Hvorfor er gode digitale kilder så viktige?

Det påpekes at om analoge kilder ikke er tilgjengelige i digitale format, så er dette det samme som om de ikke eksisterer fra perspektivet til de mange potensielle brukerne av materialet (Conway, 2015, s. 52). Effektiviteten og bekvemmeligheten assosiert med tilgangen til digitale surrogater som representerer analogt materiale, er med på å skape et mer levende og interaktivt fellesskap mellom fortidens bevis og vår egen nåtids' situasjon, samtidig som dette forholdet kan være med på å knytte bånd med våre forventninger opp mot fremtiden (s. 52). Med en surrogat menes noe som står inn for eller tar plassen til noe annet, altså i dette tilfellet, den originale kilden (s. 52). Disse digitale surrogater representerer instanser av det nye dataspråket som Lyotard benevner (1979/2019, s. 4), og deres eksistens er med på å skape et behov for særegen kompetanse og tilgang på utstyr, som strekker seg lengre enn det man trenger for å oppsøke et arkiv fysisk.

Det materialet som befinner seg i en arkivinstitusjon er ikke alltid like enkelt å ta i bruk i ubearbeidet form, slik at tilgjengelighet handler om tilrettelegging for bruk og ikke bare fysisk eller digital tilgang (Gausdal, 2006, s. 93). Det varierer hvor mye arbeid

produksjon av fulltekst til publisering krever, hvor det dreier seg om tyding av håndskrift, korrekturlesing eller OCR-lesing (Gausdal, 2006, s. 87). Transkribering av håndskrift og tidligere trykt materiale har ikke sunket noe særlig i pris heller (s. 87). En faksimile tilgjengelig i en digital sammenheng representerer en nøyaktig gjengivelse av objektets utseende, men transkribert tekst har verdifulle kvaliteter som handler om søkbarhet og videre bearbeidelse av de eksisterende data (s. 86).

Arkivalsk kvalitet (“archival quality”) som begrep begynte først å dukke opp i litteraturen omtrent for 70 år siden, og har fra da av blitt brukt som en metafor for tre komplekse, men sammenkoblede begrep: arkivmaterialets egenskaper, mediets karakteristikk, og prosessen som bevarer materialets grunnleggende natur under en overføring fra ett medium til et annet (Conway, 2011, s. 296). Med den utstrakte bruken av mikrofilm i arkivene fra 1960-tallet ble arkivkvalitet også stående for de fysiske egenskapene et lagringsmedium tiltenkt langtidsbevaring hadde (s. 296). Videre fra 1980-tallets fokus på formelle bevaringsprogrammer i ABM-institusjoner, ble arkivalsk kvalitet en kjapp referanse til de prosessene og retningslinjene som var på plass for å sikre langtidsaspektet ved bevaring av materiale (s. 296). Med digitalisering høyt på agendaen hos arkivene, kan man nå se for seg behovet for å legge flere hensyn inn under arkivalsk kvalitet.

Gausdal skriver om tilgjengeliggjøring og tilretteleggelse, og anbefaler at dette arbeidet skjer rundt det å etablere nasjonale fellesløsninger som skaper omfattende digitale samlinger på ABM-feltet (2006, s. 40). Digitalarkivet er gitt som et slik eksempel for samlingen av arkivmateriale (s. 41). Selv om materialet er tilgjengelig i digital form, er det ikke gitt at det også er umiddelbart eller enkelt tilgjengelig (s. 42). Derfor er man ute etter at det legges vekt på at det materialet som digitaliseres, også kan bearbeides og tilrettelegges for de ulike brukergruppene og deres unike behov (s. 42). Med det kan man begynne å argumentere for at arkivalsk kvalitet også bør innebære bearbeidelse og tilrettelegging av digitalisert arkivmateriale for å etterkomme de behov som fremtidige brukere har.

Arkiver skaper arenaer hvor samfunnsborgere har mulighet til å utøve sin rett til offentlig informasjon og tilegne seg kunnskap om egen historie (Brekke & Røsjø, 2016, s. 133). Det er ikke automatisk at dette er like enkelt for alle, og selv om arkivene gjør en god jobb som samfunnsinstitusjoner, er de også et sted for noen mekanismer som kan virke utestengende for ulike grupper (s. 132). Disse barrierene, om de får fortsette utfordret, vil kunne påvirke hvor suksessfulle arkivenes innsatser med demokratisering av kunnskap er.

Arkiver er ikke lengre fysiske papirer tilgjengelig hos en bestemt institusjon, men har forflyttet seg med utviklingen av teknologien, og har både blitt mikrofilmet og digitalisert

opp gjennom årene for å benytte seg av nye digitale hjelpemidler i sitt arbeid med tilgjengeliggjøring. Arkivalisk kvalitet og dens karakteristikk har blitt justert deretter, og instanser som Records Continuum-modellen er ute etter å veilede ny arkivpraksis for å best møte denne utviklingen. Samtidig har arkivenes brukere måttet lære seg et nytt språk fra dataenes side og dermed tilegnet seg spesifikk kompetanse, for å kunne forstå den kunnskapen arkivmaterialet sitter med. Digitale surrogater som tar hensyn til arkivalske kvalitetstrekk i sin tilblivelse, er med på å gjøre graden av tilgjengelighet større. Med steget inn i digitaliseringens verden har arkivene åpnet flere potensielle dører inn til sin bevarte kunnskap, men sitter de gamle utfordringene igjen på den andre siden eller har de blitt med over karmen?

4.2 Politikk og digitalisering i arkivene som en demokratisering av kunnskap?

Før det redegjøres for spesifikke problemstillinger som påvirker graden av tilgang hos digitalisert materialet, er det interessant å se på hvor dette digitaliseringsfokuset kommer fra og hva som ligger bak. Det å holde arkiver er en historisk lovpålagt oppgave som er med på å samle inn de sporene en offentlig forvaltning i et (demokratisk) samfunn er med på å skape. Ressurser til disse arkivene og deres prosjekter, som i nyere tid har arbeidet mye med digitalisering, kommer over statsbudsjettet⁷. Arkiver er politiske institusjoner og digitalisering er en politisk betinget prosess. Det er vanskelig å si noe om kunnskapens status, uten å først vite noe om det samfunnet den befinner seg i (Lyotard, 1979/2019). Tilpasset oppgavens omfang er den biten av samfunnet forbeholdt digitalisering i forbindelse med arkiver som satt fram i relevante politiske uttalelser.

Digitalisering av kulturarv er et viktig politisk virkemiddel og bidragsyter til en positiv og demokratisk utvikling av det informasjons- og kunnskapssamfunnet vi nå befinner oss i (St.meld. nr. 24 (2008-2009), s. 10). Digitalisering og påfølgende tilgjengeliggjøring via en digital plattform gir muligheter for en omfattende demokratisering og effektiviseringen av slik tilgang til arkivmateriale (Meld. St. 7 (2012-2013), s. 39). Kulturarv kan sees på som vitenskapelig, men også narrativ kunnskap. Arkivene er en del av de offentlige kunnskapskildene vi har om nettopp vårt samfunns narrativ, hvor det oppfordres til og jobbes med en vid tilgjengeliggjøring av denne ressursen.

⁷ <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/historisk-satsing-pa-arkivverket/id2671080/> - Nylig ble det foreslått å bevilge 35 millioner kroner til Arkivverket for nettopp utviklingen av nasjonale fellesløsninger for langtidsbevaring av digitalt arkivmateriale og tilgang til informasjon i Digitalarkivet. Sist sjekket 07.05.21.

Allmenninger i Norge og norsk kultur har lange tradisjoner og handler om felles bruk av og tilgang til ressurser på ulike områder (St.meld. nr. 17 (2006-2007), s. 48). Med innføringen av Internett og dens tilhørende delingskultur, har vi fått en ny digital allmenning som kan by på særegne utfordringer og muligheter (s. 48). Det er brukeren som er i fokus i allmenningen, og det er dermed gitt at den bør være så stor som mulig, være gratis, med informasjon og materiale som holder gjennomført god kvalitet som tilrettelegger for digital gjenbruk av denne kunnskapsressursen (s. 49). For å best mulig kunne realisere den digitale allmenningen, er tilgjengeliggjøring av kulturarvmateriale et viktig aspekt (St.meld. nr. 24 (2008-2009), s. 10).

Et av det offentliges hovedoppgaver er å være seg bevisst sitt ansvar for vedlikeholdet og videreutviklingen av kunnskapsallmenningen, et fellesområde bestående av forskningssentre, høyskoler, universiteter og andre lignende institusjoner som arbeider med dannelsen av kunnskapssystemer, skapelsen og importen av ny kunnskap og (St.meld. nr. 39 (1998-1999), s. 11). I ABM-meldinga påpekes det at arkiv, bibliotek og museer spiller en viktig rolle, politisk sett, gjennom deres arbeid med å tilrettelegge for utvelgelsen og ivaretagelsen av ulike former for kunnskapskilder og informasjon (St.meld. nr. 22 (1999-2000), s. 2). Kunnskap og kompetanse pekes på som en stadig mer kritisk faktor for vedlikehold og videreutvikling av det norske velferdssamfunnet (s. 21). Utviklingen av disse to egenskapene er avgjørende for å møte fremtidens utfordringer på, men også for å sikre et samfunn som er preget av en respekt for det likeverdet og mangfoldet som skal til for å vedlikeholde samfunnet til fellesskapets beste (s. 21). Dette gjelder ikke bare dagsaktuell informasjon, men også historisk betinget informasjon (s. 22), nettopp slik som kan finnes i arkivs bidrag til kunnskapsallmenningen.

Arkivvern og arkivinstitusjoner er en avgjørende infrastrukturell komponent i et levende norsk demokrati, fordi de er med på å tilrettelegge for et offentlig ordskifte hvor målet er at det skal være like muligheter for å delta i dette ordskiftet og ha tilgang på samme informasjon (St.meld. nr. 22 (1999-2000), s. 31). Den opprinnelige digitaliseringen av etterspurt papirbasert arkivmateriale som befant seg hos Arkivverket, var med på allerede i sin barndom å effektivisere og demokratisere tilgangen til ulike former for arkivmateriale (s. 170). For at samfunnsborgerne i en postmodernistisk kultur skal kunne oppfylle sin rolle som den gjeldende instans for legitimering (Lyotard, 1979/2019, s. 30), og samtidig kunne forme gode uttalelser som er med på å forme diskursen og sammensetningen av samfunnet, må arkivene fortsette å utvikle sin tilretteleggelse av den tilgangen til informasjon som trengs for å oppnå dette målet.

ABM-meldinga så allerede ved årtusenskiftet behovet for etter hvert å raffinere de mulighetene og tjenestene som den teknologiske utviklingen bar med seg (St.meld. nr. 22 (1999-2000), s. 21). Det er gitt at det er en ressurskrevende utfordring å måtte tilpasse sine tjenester til den stadig større og mangfoldig brukergruppe, som nå ikke bare består av spesialister, men også den alminnelige samfunnsborger som også skal kunne ta i bruk arkivenes kunnskap til å danne sitt eget grunnlag for deltagelse i dagens demokrati (s. 21).

Lyotards teorier om kunnskapsutvikling i samfunnet er interessant å veie opp mot dagens politiske meldinger rundt dette med digitalisering, arkiver og demokratisering av kunnskap, fordi mye av essensen av det som er formulert i begge instanser er veldig lik i ønsket måloppnåelse. For Lyotard er kunnskap med på å gjøre et menneske i stand til å danne egne gode uttrykk og påstander (1979/2019, s. 18), samtidig som at norske politiske meldinger om temaet er ute etter å tilrettelegge for nettopp denne kunnskapsutviklingen, både hos individet og det kollektive samfunnet. Digitalisering som et verktøy for tilgjengeliggjøring står høyt og når langt hos arkivene og deres brukere, men det er fortsatt viktig å se på hvordan verktøyet kan videreutvikles i takt med andre hensyn på feltet.

4.3 Postmodernistisk innflytelse i arkivene - “community” og “participatory archives”

Postmodernistiske refleksjoner har åpnet opp for at arkivteorien kan se seg selv og sitt ansvar fra nye perspektiver, som sosiale konstruksjoner med en unik påvirkningsmakt ovenfor det kollektive minnet, kunnskapen i samfunnet, og på representasjonen i arkivene (Schwartz & Cook, 2002a, s. 2-9). De er grunnlaget for og en del av den valideringen av de historiene vi forteller, de narrative som gir mening og sammenheng til individer, grupper og samfunnet (s. 13). Lenge er de blitt sett på som steder hvor den sosiale hukommelsen ikke bare oppbevares, men også konstrueres, da som en støtte, enten bevisst eller ubevisst, til de metanarrativene som støtter de mektige (Schwartz & Cook, 2002b, s. 27). Det krever en form for åpenhet som ikke bare oppfordrer til å være spørrende, nysgjerrig og selvreflekterende, men også det å være åpen for spørsmål fra eksterne kilder (s. 182). Det som da blir oppgaven, er å finne ut av hvordan slik teori kan oversettes til arkivfaglig praksis (s. 182).

Et det sted hvor denne oversettelsen har funnet sted er i en utvidet forståelse av hvordan arkiver er sammensatt, med begreper som “community” og deltagerarkiv⁸. Her ser

⁸ “Community archives” mangler en god oversettelse og vil bli stående på engelsk, mens “participatory archives” kan oversettes til deltagerarkiv uten at mye av meningen forsvinner.

man at postmodernistisk teori har satt i gang arkivfaglig praksis som uten denne innflytelsen ikke nødvendigvis hadde sett dagens lys riktig enda.

Begynnelsen av det 21. århundre førte til en økt bruk av begrepet “community archives”, spesielt i Storbritannia (Flinn, 2010, s. 146). Det innebærer ikke nødvendigvis behovet for å tenke helt nytt om hva arkiver er, men heller en gjennomtenkning av de mer tradisjonelle karakteristikene som objektivitet og nøytralitet, og fremmer heller en bredere og mer mangfoldig tilnærming til arkiver (s. 146). Slike arkivers samlinger tar utgangspunkt i materialer assosiert med en (samfunns)gruppe mennesker som kommer sammen, det være seg basert på bosted, arbeidsplass eller andre kategorier for tilhørighet (s. 148). Det er et noe åpent og flytende begrep, men noen karakteristikk man kan se etter er basert på hva samlingen består av, hvor uavhengige de er fra andre offentlige arkivinstusjoner og hvilke motivasjoner og mål de har med arbeidet sitt (s. 149). Materialet som samles kan være noe utradisjonelt, men innsamlingen motiveres gjerne av å gjenfinne eller ivareta tapte historier som ellers har fått liten plass eller oppmerksomhet i offentlige arkivnettverk og det som presenteres som det store historiebildet i samfunnet (s. 151). Et annet mål kan gjerne være et ønske om å bidra til politisk opplysning, legge til rette for at unge får tilgang til egen historie, eller støtte opp om rettferdighetsbevegelser (s. 151). Her er arkiv mer enn en samling av de spor en administrativ enhet i sin historiske og samfunnsmessige sammenheng har etterlatt seg, noe som åpner for en bredere dokumentasjon av, og kunnskap om, samfunnet.

I en postmoderne sammenheng er ideen om deltagelse (participation) en innebygd del av alle de menneskelige interaksjonene som foregår med informasjon, og er med det med på å føre deltagelse inn i arkivene (Huvila, 2008, s. 18). Deltagerarkiv handler grunnleggende om at en institusjon eller samling åpner for at personer utenom de profesjonelle arkivarbeiderne kan bidra med kunnskap og ressurser som bidrar til en økt forståelse av materialet, et samarbeid som gjerne foregår i et digitalt miljø (Theimer, 2016, s. 45). Målet med et deltagerarkiv er å engasjere brukerne, fremfor arkivarene, i arkivalske oppgaver, og for å oppnå dette er det viktig å ta i betraktning tre fundamentale karakteristikk (Huvila, 2008, s. 25-26). Desentralisert forvaltning (curation) går ut på at ansvaret for denne oppgaven deles mellom arkivarene og andre som er deltagende i arkivet (s. 25). Videre er det en radikal brukerorientering på agendaen, hvor brukervennlighet, anvendelighet og gjenfinning er blant de primære hensyn (s. 25). Til slutt handler det om en kontekstualisering av ikke bare arkivmaterialet, men også hele den prosessen disse befinner seg i, også utenfor selve arkivinstusjonen (s. 25). Fokuserer man på brukerorientering, er det viktig at man etter hvert som de digitale arkivene utvikler sin funksjonalitet også re-orienterer seg for å etterkomme de

nye behov fra brukernes side som måtte oppstå ved denne utviklingen (Huvila, 2008, s. 30). Antagelser om at de som bruker arkivene og deres tilbud allerede har en viss kompetanse for å kunne ta seg fram (s. 16), er med på å skape barrierer som kan gjøre det vanskeligere for enkelte brukergrupper å ta en avgjørelse om å oppsøke arkivene.

Vi har sett at fra politisk hold er arkivene pålagt å være et sted for det mangfoldet som er i samfunnet og deres behov for å kunne delta i det offentlige ordskiftet. Med hjelp fra postmodernismen er arkivfeltet bedre utstyrt til å utvide sin forståelse av hva arkiver er, blant annet gjennom “community archives”. På den annen side er det forandringer i måten man arbeider med og i arkivene på, hvor Records Continuum-modellen legger det praktiske grunnlaget for å jobbe med arkiver som beveger seg ikke-lineært mellom historisk og samtidig aktualitet, men også gjennom deltagerarkiv som åpner for eksterne bidrag.

4.4 Digitalisering på nye måter for gamle problemer

Postmodernismen legger til rette for å bryte opp de store narrative ned i mindre biter. Digitaliseringen av det offentlige kan by på en slik større fortelling som omfavner store deler av samfunnet og dets sammensetning. Digitaliseringsprosjekter er fulle av muligheter, men det større bildet disse er en del av kan samtidig by på problemer hvor de små, men viktige, detaljene blir etterlatt. Dess mer tilgjengelig vi kan gjøre arkivmaterialer, dess mer myndiggjørende kan den informasjon som befinner seg i materialet være og sjansen for at det kan nyttiggjøres i fremtiden blir større (Bacon, 2014, s. 151).

Arkivsektoren har behov for å vurdere nye strategier og virkemidler for best mulig å kunne møte digitale utfordringer og muligheter, og dermed sikre en mer helhetlig dokumentasjon av samfunnet (Pöyry, 2011, s. 4). Dette skal også være med på å møte forventninger og krav om bedre tilgjengelighet til de tilbudene og kildene som finnes i arkivene (s. 4). Disse kildematerialene er med på å gi publikum en nærhet til egen historie og muligheter for selvstendig informasjonsarbeid og kildekritikk (s. 10). Dette er essensielt for å skape en kritisk holdning til det som handler om kunnskap og kunnskapsproduksjon (s. 10). Med digitalisering og muligheter for tilgjengeliggjøring og formidling via Internett, har folk flest flere sjanser til å finne arkivmateriale med mindre hindringer (s. 12).

Eldre arkivmateriale, sett fra Records Continuum-modellens perspektiv, kan fint bevege seg mellom de ulike dimensjonene og tjene flere forskjellige funksjoner selv etter en avlevering og påfølgende digitalisering. Historisk betinget informasjon satt inn i en ny sammenheng kan bidra med relevant kunnskap også i vår samtid, selv om det fysisk skulle befinne seg på koordinater delt mellom 4D og arkiver på arkivdanningsaksen. I denne

prosessen vil eldre arkiver muligens være starten på en ny transaksjon som skaper egne spor. Ved utformingen av den digitale allmenningen er man opptatt av god kvalitet og gjenbruk av kunnskap, noe som en utvidelse av hva arkivalsk kvalitet innebærer kan bidra til ettersom mer og mer av arkivenes materiale beveger seg inn i den digitale sfære. For at arkivene skal kunne styrke dette arbeidet er det visse problemstillinger som trenger mer oppmerksomhet. For denne oppgaven er utfordringen knyttet til det å bruke eldre papirarkiver som er blitt digitalisert og gjort tilgjengelig, og dermed gjenbrukbart, via Digitalarkivet og dets tilhørende funksjoner.

4.4.1 Deltagerarkiv gjennom Digitalarkivet.no⁹ - håndskrift byr på problemer

Med utgangspunkt i Digitalarkivet som en av de desiderte største offentlige tilgjengelige (og i dette tilfellet, gratis) plattformene med digitalt arkivmateriale, er det hovedsakelig materiale fra 1700-tallet og fram til cirka 1920 denne oppgaven generelt peker på. Avgrensningen er basert på kirkebøker og 1700-tallet er dermed satt som startpunkt fordi det er mer tilgjengelig materiale og utover fra dette århundret¹⁰. Året 1920 som avslutning er satt basert på folketellingen fra samme år som nylig ble gjort tilgjengelig, og som dermed representerer en utgått klausulering som ikke hindrer bruk av materialet. Noe av utfordringen med å ta i bruk slikt materiale har vedvart, da med tanke på den variable kvaliteten på håndskrift, men også i noen tilfeller kvaliteten på den digitale gjengivelsen. Det er hovedsakelig det førstnevnte denne oppgaven refererer til; digitalisering er ingen magisk prosess som automatisk fjerner alle de problemene som det opprinnelige papirmaterialet også slet med. Kvaliteten på den digitale gjengivelsen er en utfordring som oppstår på grunn av selve digitaliseringsprosessen, og som dermed faller litt utenfor denne oppgavens omfang.

Digitalarkivet tar i bruk “crowdsourcing”, såkalt nettdugnad, hvor de har åpnet for at publikum og arkivbrukere aktivt kan delta i utformingen av deres innhold gjennom bidrag som transkribering av skannede kilder. Slik nettdugnad handler om digital deltagelse, hvor de tre sentrale karakteristikkene (for deltagerarkiv) kommer sammen for å formidle og forvalte en digital form for informasjon (Huvila, 2008, s. 27). Forumet som funksjon under Digitalarkivet, som et deltagerarkiv, og “community archive” i sin egen rett, er også et aktivt og visuelt resultat av det arbeidet Arkivverket har lagt ned med å digitalisere sine samlinger.

⁹ <https://www.digitalarkivet.no/> - Sist sjekket 11.05.21.

¹⁰ <https://www.digitalarkivet.no/content/109/kirkeb%C3%B8ker> - Sist sjekket 11.05.21.

Deltagerarkiv kan sees å ha slått rot hos Digitalarkivet, og det har åpnet for nye sosiale bånd mellom arkivene, arkivmateriale og deres brukere. Her oppfordres man til å delta på dugnad¹¹, til å bidra med eget materiale og arbeidskraft¹². Samtidig er også denne plattformen for tilgjengeliggjøring av digitalt materiale også med på å vise problemer som fortsatt eksisterer selv etter digitaliseringsprosessen. Digitalarkivet har et eget forum¹³ som er delt inn i forskjellige rom dedikert til bestemte temaer. Man kan stille spørsmål direkte til Arkivverket og Digitalarkivet, sosialisere i et dedikert brukerforum, be om hjelp til tyding av kilder, kilderegistrering, og gi tekniske tilbakemeldinger. Den delen som fremstår som interessant her er hvor man etterspør hjelp om å tyde skannede kilder, som per 11.05.21 består av over 56 900 innlegg¹⁴.

Digitaliseringen av det eldre arkivmateriale som er samlet hos Digitalarkivet har uten tvil vært med på å gjøre det enklere for interesserte å besøke arkivene på et vis som kan være bedre tilpasset deres behov. Det er ikke gitt fra starten av at man må foreta et fysisk besøk, men det er mulig å begynne sine undersøkelser fra det stedet man har internett-tilgang. Responsen på forumet viser tydelig at materialet blir brukt, selv om det oppstår vanskeligheter med å bruke det fullt ut. En dedikert plass for tyding av skannede kilder viser at det eksisterer vanskeligheter med å lese noe av materialet fullt ut. Det er ikke nytt at håndskrift finnes i variabel kvalitet, både da som nå, men endringer i skrift- og språk-tradisjoner kan også påvirke hvor lesbare gamle papirarkiver er.

Norge har hatt en produksjon av bøker og dokumenter siden en gang på 1000-tallet, en skrivetradisjon som lenge ble preget av gotisk kursivskrift, som etter hvert som behovet for raskere skriving kom, ble finpusset (Johannessen, 2007, s. 14). Den nyere gotiske skriften, som man gjerne finner i eldre administrativt arkivmateriale, kom til Norge takket være embetsmenn og skrivere fra Danmark en gang rundt 1600 (s. 20). Selv med overgangen til latinsk skrift utover 1800-tallet, finner man i arkivene etter statlige myndigheter gotisk håndskrift som en sterk faktor fram til omkring 1860 (s. 22/27). Så selv om den latinske håndskriften etter hvert tok over, og opplæring i gotisk håndskrift forsvant ut av allmueskolen, var det fortsatt et behov for å kunne lese slik eldre gotisk skrift (s. 28). For å bøte på noen av utfordringen med å ta seg fram i gamle skriftradisjoner, har Digitalarkivet en samleside¹⁵ for hjelpemidler, hvor man kan ta kurs i gotisk skrift, lære mer om bokstavene og

¹¹ <https://www.digitalarkivet.no/content/contribute> - Sist sjekket 11.05.21.

¹² <https://www.digitalarkivet.no/content/519> og <https://www.digitalarkivet.no/content/89> - Sist sjekket 11.05.21.

¹³ <https://forum.arkivverket.no/> - Sist sjekket 11.05.21.

¹⁴ <https://forum.arkivverket.no/forum/7-tyding-av-skannede-kilder/> - Sist sjekket 11.05.21.

¹⁵ <https://www.digitalarkivet.no/content/249/hvordan-lese-gammel-h%C3%A5ndskrift> - Sist sjekket 11.05.21.

ikke minst få hjelp via forumet. Det er et pågående problem, men et som det er mulig å se at man er i startfasen av å løse.

4.4.2 Arkivverkets digitale sandkasse - begynnelsen på fremtidige muligheter

Digitaliseringen av kulturarven kan sees som en del av det (pågående) paradigmeskiftet på arkivfeltet, hvor forventningene til mobilitet og kontinuerlig deltagelse og tilgang er utbredt (Engels, 2010, s. 10). Helst skal alt være tilgjengelig 24/7, men hvordan skal en arkivinstitusjon kunne imøtekomme disse nye forventningene? (s. 10). En av arkivets hovedoppgaver er å sørge for at våre etterkommere er sikret tilgang til samme kulturarv-materiale som vi selv har (s. 13). Mye av dette arbeidet foregår nå i den digitale allmenningen. For å møte noen av utfordringene har Arkivverket opprettet en digital sandkasse ment å fungere som en kommunikasjonskanal for etaten, med rom for å prøve ut nye ideer, få tilbakemeldinger fra ulike målgrupper, og i lengden forbedre kvaliteten på egne tjenester¹⁶. Noe av tanken bak nettsiden dreier seg om å få til mer tverrfaglig dialog og å sørge for åpenhet rundt prosjekter, selv om det som kommer fram på nettsiden fortsatt er under utvikling.

Et av prosjektene som vises fram er deres testing av maskinlæring og kunstig intelligens for å skape nye, eller forbedre gamle, funksjoner. Av 13.03.21 var den siste oppdatering om prosjektet gitt 23.12.20¹⁷, hvor det ble fortalt hvordan maskinlæring kunne bidra til bedre bildebehandling, gjenkjenning av eldre håndskrift og tolking av skannede dokumenter. Det er verdt å merke seg dette prosjektet, og ikke minst måten det kommuniseres på, for å se at de digitale mulighetene for forbedring av arkivtjenester blir utforsket. Her ser vi at med nyere digitale muligheter, som kunstig intelligens, kan eldre arkivmateriale fremover også få den oppmerksomheten og behandlingen det trenger for å kunne være anvendelig også inn i fremtiden når den generelle kompetanse for å lese slik skrift enten er borte eller forbeholdt de få spesielt interesserte.

Med utgangspunkt i det arbeidet som allerede er gjort gjennom Digitalarkivets funksjoner, og ikke minst deres oppfordring til nettdugnad, er potensialet for å videreutvikle slike verktøy absolutt til stede. Gjenkjenning av eldre håndskrift og tolkning av skannede dokumenter skjer allerede, ikke bare fra Arkivverkets side, men også med hjelp fra brukerne av tjenesten. Materialet som har behov for videre bearbeidelse for å sikre god arkivalsk

¹⁶ <https://beta.arkivverket.no/about> - Sist sjekket 07.05.21.

¹⁷ <https://beta.arkivverket.no/post/638311685141200896/arkivverket-tester-maskinl%C3%A6ring> - Sist sjekket 07.05.21.

kvalitet er i stor grad allerede digitalisert og transkribering av skannet materiale foregår aktivt. Her kan kunstig intelligens bidra.

KI handler om å utvikle datasystemer som er kapable til å gi en mest mulig intelligent oppfattelse av et problem, hvor et av de viktigste elementene ligger i systemets evne til å lære av eksempler og dermed forbedre egen oppførsel (Tørresen, 2013, s. 14). KI-metoder er problemløsende, fordi de i utgangspunktet ikke er begrenset til et problem, og kan formes gjennom ulike læringsmetoder (s. 28/40). Et effektivt system må gjennom en eksponering til bildeeksempler, bruke selvlærende metoder for å kunne trekke ut egenskaper, klassifisere disse egenskapene og til slutt sammenstille disse egenskapene til data som kan leses (s. 71-72). Bildeeksemplene det kan lære fra eksisterer i det som er skapt gjennom samarbeidet mellom Arkivverket og brukerne av Digitalarkivet, gjennom nettsidens funksjon som deltagerarkiv.

5 Konklusjon

Digitalisering er med på å gjøre arkivene mer tilgjengelige, som ønskelig uttrykt gjennom politiske meldinger opp gjennom årene, og reflektert i postmodernistisk innflytelse på arkivteorien. Spesialkompetanse skal ikke behøve å være et krav for å kunne bevege seg i arkivene, og selv om det unektelig hjelper, skal det ikke måtte være en barriere for mange fremtidige brukere. Med digitalisering er arkivene gjort mer tilgjengelige, men det gjør dem ikke automatisk enklere å ta i bruk, selv om mer bruk og engasjement rundt arkivmaterialet er det politiske meldinger de siste 20-25 årene er ute etter. Flere muligheter for å kunne ta i bruk arkivmaterialet er en form for demokratisering som åpner for at samfunnsborgere styrker sin evne til å delta i offentlig meningsutveksling, gjennom økt tilgang på kunnskapen som befinner seg i arkivmaterialene. For at arkivene på best mulig måte skal kunne stå sterkt i denne oppgaven, er det derfor viktig å fortsatt diskutere digitalisering som verktøy og hvordan dette kan bidra etter hvert som både teknologien og brukerne utvikler seg.

Records Continuum-modellen er ute etter å ta hensyn til hvordan teknologien har påvirket arkivfeltet, og bidrar til en aksept for at arkivmaterialet kan bevege seg mellom de ulike dimensjonene og aksene uavhengig av posisjon i eget rom-tid-forhold. Med dette i bunn er det fint mulig å argumentere for at også eldre papirarkiver som er digitalisert for tilgjengeliggjøring kan befinne seg i en ny sammenheng som skaper bevaringsverdige transaksjoner og kunnskapsutvikling, men for å øke sjansen for at dette skjer er det nødvendig å videreutvikle digitalisering som verktøy. RCm åpner for at en slik prosess kan rettfærdiggjøres innenfor arkivfaglig praksis, mens postmodernismen har lagt grunnlaget for

at teorier om vår arkivforståelse er mottakelig for en slik prosess. Terry Cook er en av mange innad i arkivfeltet som har tatt imot postmodernismen med åpne armer, for blant annet å bygge bro mellom arkivene og den digitale utviklingen ved å oversette postmodernistiske ideer til arkivfaglig teori og praksis.

Vi ser at veien til å løse de spesifikke problemene allerede er under konstruksjon. Digitalarkivet som deltakerarkiv som tar i bruk “crowdsourcing” og andre hjelpemidler for å møte brukernes behov samtidig som det tilrettelegges for at brukerne kan hjelpe hverandre, er en god start. Steget videre kan sees hos Arkivverkets beta-prosjekt som er i en tidlig fase med å teste ut kunstig intelligens og maskinlæring for videreutvikling av sine tjenester. Med disse nye teknologiske hjelpemidlene som stadig er under utvikling, en arkivpraksis basert på Records Continuum-modellen og postmodernistiske innflytelser hos den arkivfaglige teorien, kan eldre papirmateriale fortsette å etterkomme de behov nåtidens og fremtidens arkivbrukere måtte ha.

Litteraturliste

- Atherton, J. (1985-86). From Life Cycle to Continuum: Some Thoughts on the Records Management - Archives Relationship. I *Archivaria* 21 (Winter 1985-86), 43-51.
- Bacon, L. (2014). A sea of kites: pushing access to archives with progressive enhancement. I *Archives and Manuscripts* 42:2, 151-54.
- Bogadóttir, S. (2016). Measuring Success and Learning about Archive Users. I M. Hosar (Red.), *#arkividay: relevans, medvirkning, dialog*, 95-105. ABM-Media.
- Brekke, Å. A. & Røsjø, E. (2016). Skal alle med? Arkiv, inkludering og medverknad. I M. Hosar (Red.), *#arkividay: relevans, medvirkning, dialog*, 131-145. ABM-Media.
- Conway, P. (2011). Archival quality and long-term preservation: a research framework for validating the usefulness of digital surrogates. I *Archival Science*, 11:3-4, 293-309.
- Conway, P. (2015). Digital transformations and the archival nature of surrogates. I *Archival Science* 15, 51-69.
- Cook, T. (1997). What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift. I *Archivaria* 43, 17-63.
- Cook, T. (2001). Archival Science and Postmodernism: New formulations for old concepts. I *Archival Science* 1:1, 3-24.
- Cook, T. (2011). The Archive(s) Is a Foreign Country: Historians, Archivists, and the Changing Archival Landscape. I *The American Archivist* 74:2, 600-632.
- Cook, T. (2013). Evidence, memory, identity, and community: four shifting archival paradigms. I *Archival Science* 13:2-3, 95-120.
- Engels, R. H. P. (2010). *Åpen og samordnet tilgang til kulturarven*, ABM-skrift #66. ABM-utvikling.
- Flinn, A. (2010). The impact of independent and community archives on professional archival thinking and practice. I Hill, J. (Red.), *The Future of Archives and Recordkeeping*, 145-170. Facet Publishing.
- Gausdal, R. L. (Red.). (2006). *Kulturarven til alle - digitalisering i ABM-sektoren*, ABM-skrift #32.
- Huvila, I. (2008). Participatory archive: towards decentralised curation, radical user orientation, and broader contextualisation of records management. I *Archival Science* 8, 15-36.
- Johannessen, K. (2007). *Den glemte skriften. Gotisk håndskrift i Norge*. (Riksarkivarens skriftserie 28). Riksarkivaren.
- Lyotard, J. F. (2019). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge* (G. Bennington &

- B. Massumi, Overs.). Manchester University Press. (Opprinnelig utgitt 1979).
- McKemmish, S. (1997). Yesterday, Today and Tomorrow: A Continuum of Responsibility. I *Proceedings of the Records Management Association of Australia 14th National Convention*, 15-17 Sept 1997, RMAA Perth 1997, 1-13. Monash University.
- Meld. St. 7 (2012-2013). *Arkiv*. Kulturdepartementet.
- NOU 2019: 9. (2019). *Fra kalveskinn til datasjø. Ny lov om samfunnsdokumentasjon og arkiver*. Kulturdepartementet.
- Pöyry, E. (2011). Scenario 4: Samfunnsborgen. I Pöyry, E. (Red.), *Arkivene i 2030. Scenarioer for arkivsektoren #69*, 41-45. Norsk kulturråd.
- Schwartz, J. M. & Cook, T. (2002a). Archives, records, and power: The making of modern memory. I *Archival Science 2:1-2*, 1-19.
- Schwartz, J. M. & Cook, T. (2002b). Archives, records, and power: From (postmodern) theory to (archival) performance. I *Archival Science 2:3-4*, 171-185.
- St.meld. nr. 39 (1998-99). *Forskning ved et tidsskille*. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.
- St.meld. nr. 22 (1999-2000). *Kjelder til kunnskap og oppleving. Om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet*. Kulturdepartementet.
- St.meld. nr. 17 (2006-2007). *Eit informasjonssamfunn for alle*. Fornyings- og administrasjonsdepartementet.
- St.meld. nr. 24 (2008-2009). *Nasjonal strategi for digital bevaring og formidling av kulturarv*. Kultur- og kirkedepartementet.
- Theimer, K. (2016). Archives as Platform: Building Participatory Archives. I M. Hosar (Red.), *#arkivdag: relevans, medvirkning, dialog*, 37-49. ABM-Media.
- Upward, F. (1996). Structuring the Records Continuum Part One: Post-custodial principles and properties. I *Archives and Manuscripts 24:2*, 268-285.
- Upward, F. (1997). Structuring the Records Continuum Part Two: Structuration Theory and Recordkeeping. I *Archives and Manuscripts 25:1*, 10-35.
- Upward, F. (2000). Modelling the continuum as a paradigm shift in recordkeeping and archiving processes, and beyond - a personal reflection. I *Records Management Journal 10:3*, 115-139.

